

Bir Kitap ya da Osmanlı Tarihi İçin Yeni Bir Kaynak*

Kastamonu Jurnal Defteri (1252-1253/ 1836-1837), Yayına Hazırlayanlar: Abdülkerim Abdülkadiroğlu, İ. Hakkı Aksoyak, Necip Fazıl Duru, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, no:11, Ankara, 1998, XI+419 sayfa+124 ek.

Nuri ADIYEKE*

Osmanlı tarihi yazımı için çok farklı temel kaynaklara yenileri eklenmeye başlandı. Merkez bürokrasisinin belgelerinden başka, taşralarda düzenlenen kadı defterlerinin önemi çok önceden anlaşılmıştı. Nitekim, çok sayıda kadı defterlerine dayalı veya kadı defterlerinin yoğun olarak kullanıldığı çalışmalar yapılmıştır. Kadıların veya farklı taşra görevlilerinin genel anlamı sicillerden farklı defterler de hazırladıkları bilinmektedir. Bunlar, nikah defterleri, karz defterleri, ferağ ve intikal defterleri gibi tek amaca yönelik defterlerdir.¹ Bu tür defterlerden birisi de jurnal defterleridir. Bu defterler pek fazla gün ışığına çıkmamıştır. Kitap, böyle bir defteri bilim dünyasına kazandırması açısından ilk ve oldukça önemlidir.

Kitap dört kısımdan oluşmaktadır. Abdülkerim Abdülkadiroğlu'nun dört sayfalık kısa bir takdim yazısından sonra defterin günümüz alfabesine çevrilmiş metni gelmektedir. 355 sayfalık bu metnin arkasında 62 sayfalık oldukça kapsamlı bir dizin bulunmaktadır. Dizin, kitap sayfasına göre değil defter sayfa ve kayıt numarasına göre hazırlanmıştır. Kitabın son kısmına da defterin tıpkı basımı konulmuştur. Bu haliyle kitap, oldukça kullanışlı bir kaynak tıpkıbasımıdır. Zaten kitabı hazırlayanların da amacı budur. (s. IX)

Defter (kitap bundan sonra, defter esas alındığı için bu şekilde isimlendirilecektir), 15 Muharrem 1252 (Miladi 2 Mayıs 1836) ile 18 Şaban 1253 (M. 17 Kasım 1837)

* Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim üyesi.

¹ Bkz. A. Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, "Newly Discovered In Turkish Archives: Kadı Registers and Other Documents On Crete" *TURCICA*, Tome 32, 2000, ss.447-463.

tarihleri arasını içeren bir buçuk yılı aşkın bir süreyi kapsıyor. Fakat bir çok yerde tarih atlamaları bulunmaktadır. Nedenleri üzerine fikir yürütemeyeceğimiz bu eksiklikler oldukça fazladır. Kayıtlarda, 24 Safer'den 27 Safer'e (s. 56), 28 Rebiü'l-ahir'den 17 Cemazie'l-evvel'e (s. 131), 20 Cemazie'l-evvel'den 11 Cemazie'l-ahir'e (s.137), 14 Cemazie'l-ahir'den 6 Recep'e (s. 143), 9 Recep'ten 30 Recep'e (s. 147), 4 Şaban'dan 26 Şaban'a (s. 153), 3 Ramazan'dan 29 Ramazan'a (s.160), 6 Şevval'den 4 Zilkade'ye (s.166), 15 Zilhicce'den 7 Muharrem'e (s.179) ve 13 Rebiü'l-ahir'den 12 Cemazie'l-evvel'e (s.266) atlanmaktadır. Bir buçuk yılı aşan süreli bir dönemi kapsayan bu defterde 340 günün kayıtları vardır. Dolayısı ile defter, yaklaşık bir yıllık rakamsal veriler sunmaktadır.

II. Mahmut reformlarından en önemlilerinden birisi nüfus sayımları ve nüfus denetimleridir. Bu çerçevede 1831 yılındaki nüfus sayımlarından sonra nüfus denetimleri yoğunlaşmış ve bu iş için taşrada “nüfus nazırı” veya “mukayyid”ler atanmıştır. Bu görevlilerin vazifeleri görev bölgelerinde doğum, ölüm ve giden-gelenlerin, yolculuk yapacakların defterlere yazımı idi. Bu dönemde, yolculuk ile ilgili sıkı düzenlemeler yapılmış, yolculuk yapacak kişilerin “mürur tezkeresi” alması zorunluluğu getirilmişti. Tezkere alacak kişi mukayyitten bir pusula alarak bunu kadiya götürüyor ve ayrı bir ilâm alıyordu. Kadıdan aldığı ilâmı tekrar mukayyide götürerek bu işe ayrılan defterlere kayıt yaptırdıktan sonra mürur tezkeresini alabiliyordu. Bu belgede kişinin adı, lakabı, nereden nereye gittiği, kaç gün kalacağı yazılıyordu. Ayrıca belgeyi başkası kullanmasın diye kişinin fiziksel tarifi de yapılıyordu.² Fakat yine de nadir olarak tezkeresiz yola çıkanlar olabiliyordu.³

Bir kente gelenler için de benzeri bir işlem yapıp, mürur tezkeresi inceleniyor ve deftere kaydediliyordu. Günlük olarak yazılan bu deftere “*Jurnal Defteri*” deniliyordu. Bu defterlere kayıtlar cemaat esasına göre düzenlenmemişti; müslümanlarla gayrimüslimler karışık olarak yazılıyorlardı. Bu tür defterlere Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde nadiren rastlanmaktadır. Örneğin; 1251 yılı Şaban ayının ilk gününden sekizinci gününe kadar (M. 22-29 Kasım 1835) Murtaza Abad kazası jurnal defterinde kazaya gelen ve gidenlerin işlendiği 20 kayıt mevcuttur.⁴

1253-1254 Kastamonu Jurnal Defteri yukarıdaki çerçeveden çok daha fazla bilgiler sunmaktadır. Defterde, doğum, ölüm evlilik kayıtları vardır. Ölümün sebepleri, gelen gidenlerin yolculuk sebepleri defterde kayıtlıdır. Bunun yanısıra gün gün pazarlara gelen malların miktarları ve gündelik hayata ilişkin çok sayıda çarpıcı bilgi de defterde

2 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, T.T.K. Yay., Ankara, 1991, s.71.

3 Kadiri tarikatından Ali Nuri Efendi ve Süleyman Efendi'lerin yanında “*bilâ tezkere*” seyahat eden Hacı Mehmet Efendi'ye herhangi bir işlem yapılmamıştır fakat deftere not düşülmüştür. *Defter*, s. 175.

4 BOA., Cevdet Dahiliye, no:3166. İki adet ölüm kaydı vardır.

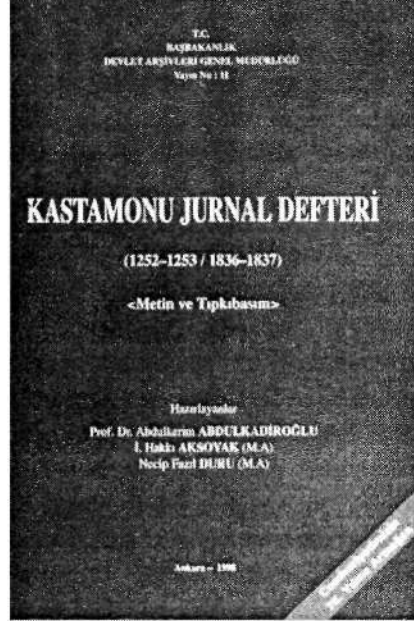
bulunmaktadır. Bu çerçevede defterin sunduğu veriler genel olarak üç başlık altında incelenebilir.

- 1-Nüfus verileri
- 2-Ekonomik veriler
- 3-Günlük hayata ait veriler.

Nüfus verileri: defterde kente gelenler, kentten gidenler, doğumlar, evlenmeler ve ölümlerle ilgili nüfus değişimleri tek tek yazılmıştır.

Defterde şehre gelişin üç türü zikredilmektedir. Birinci tür herhangi bir sebep için Kastamonu'ya bir süre için gelenler. İkinci tür, bir yerden bir başka yere giderken Kastamonu'ya gelip bir veya birkaç gün kalanlar. Bu tür gelişmeler defterde “*rahması*” diye kaydediliyordu. Son olarak her hangi bir iş için daha önce Kastamonu'dan ayrılanların dönüş kayıtları yazılmaktadır. Bunlar kimi zaman da “*sıla-yı rahim arzusu*” ile Kastamonu'ya geliyorlardı. (s. 155)

Gelen kişilerin öncelikle nüfus defterlerinde olduğu gibi “fotoğrafı” betimlenmektedir. Uzun boylu, kıvr sakallı, yek çeşm vs. gibi. Daha sonra nereden geldiği veya hangi kazadan mürur tezkeresi getirdiği yazılmaktadır. Ardından her zaman olmasa da çoğu kez niçin geldiği yazılmaktadır. Kente gelme sebepleri, ticaret, aile ziyareti veya bir şeyhin ziyareti olabilmektedir. Kimi zaman da askerlik görevinden izinli veya tamamen dönmek gibi sebepler de görülmektedir. Gelenlerin eğer misafir ise nerede kaç gün ikamet edeceği veya (sonradan yazılan kayıtlarda) ikamet ettiği deftere yazılmaktadır. İkamet edilen yerler ya bir tanıdık hanesi veya bir tekke (s. 286, 310), olmaktadır. Her hangi bir üst düzey görevli geldiği zaman ise mesleğine göre ya “*şehir müdürü*”nün konağında (s. 7,116, 158...) ya müftü konağında (s. 140) veya bir başka kişinin konağında misafir ediliyordu. Önemli bir görevlinin “*...seray tabir olunur Konağı-ı kebirde Tatar odası*”nda misafir olması (s. 191) da bu konakların dışında bir konağı düşündürebileceği gibi, şehir müdürünün konağında bir odanın bu işe ayrılmış olabileceğini de akla getirmektedir. Böylesi bir imkâna sahip olmayanlar için kentte Tévella Ahmet Hanı, Acem Hanı, Hacı Mehmed Hanı, Nalbantoğlu Hanı, Ağacık Hanı ve Kurşunlu Han gibi önemli hanlar vardı. Anlaşıldığı kadarıyla hana verecek parası olmayanlar da çeşitli kahvehanelerde sabahlıyorlardı. Kentte kalanlar çoğunlukla

birkaç gün kalıyorlardı. Fakat kimi zaman bu süre bir aya kadar çıkabiliyordu (s. 28, 227).

Kastamonu'dan ayrılanlar için de benzeri işlemler yapılıyordu. Kaydı yapılacak kişinin işlemi nüfus defteri ile de ilişkilendirilerek, kişinin nüfus defterindeki hane numarası yazılıyor, yaşı ve fotoğrafı betimlendikten sonra nereye, niçin gideceği ve ne kadar süre kalacağı yazılıp eline müruriyesinin verildiği kaydediliyordu. Gidiş nedenleri incelendiği zaman farklı sebeplerle karşılaşılmaktadır. Çoğunlukla ticaret (*li ecli't-ticare*) önde gelen sebeptir. Bunun yanı sıra, İstanbul'a veya başka bir yere mal almak için gidildiği de oluyordu. Bakkal malzemesi (s. 325), fincan (s. 236), penbe [pamuk] (s. 237, 333), astar (s. 236), demir (s. 265, 281, 326), attar emtiyası (s. 263) bunların arasındadır. Kimi zaman rençberlik veya taş işçiliği yapmak için de başka bir yere gidilebiliyordu. Gitme sebeplerinden önemli birisi de "*ilim tahsili*" idi (s. 4, 84, 203, 243, 258...). Erzak temin etmek için yapılan seyahatlerin yanı sıra kişisel olarak bir yakınından, oğlundan (s. 4), damadından (s. 5), dayısından (s. 302) yardım talep etmek için yol izni isteniliyordu. Bunun yanı sıra, oğlunun (s. 326, 350) veya bir başka yakınının ziyareti de yolculuk sebepleri arasında görülmektedir. Bir kayıta da bir kişinin "*alil olduğundan kendisine ilaç için*" Deraliye'ye gittiği yazılmaktadır (s. 318).

Yolculukların bir başka nedeni de resmi görevlilerin görevleri gereği yaptıkları yolculuklarıdır. Bunların da titizlikle deftere işlendikleri görülür. Herhangi bir iş için gelen görevlilerin yanı sıra görev süresi dolanlar da maiyetleri ile yer değiştirmektedirler. Kastamonu Naibi Mehmet Nafi Efendi ve ailesi 28 kişi Bolu'ya gitmek için Kastamonu'dan ayrılmışlardır (s. 214-214). Keza Kastamonu ve Viranşehir mütesellimi Mustafa Ağa ve maiyeti 14 Rebiü'l-ahir 252'de (M. 29 Haziran 1836) Kastamonu'ya gelmişlerdir (s. 113). Resmi görevlilerin içinde en çok askerlerin gelip gittiği görülmektedir. Görevine giden askerler, memleketlerine izinli gelen askerler, tamamen askerlik hizmetinden ayrılan askerlerin gelip gitmeleriyle ilgili defterde çok sayıda kayıt mevcuttur. Resmi olarak bir başka seyahat gerekçesi de miras sorunlarını halletmek (s. 200, 201, 208), alacağını tahsil etmek (s. 233) veya diğer resmi işleri (imamet beratı tanzim etmek gibi s. 77) takip etmektir.

Defterde dinsel amaçlı seyahatler görülmektedir. Birkaç dervişin yolculuğu (s. 347) veya bir şeyhin ziyaretinin (s. 4) yanı sıra Halvetiye tarikatından olduğu anlaşılan Şeyh Şaban Dergahı bu tarihte kastamonu'da çokça ziyaret edilen yerlerden birisidir. Kimi zaman bir kişi (s. 204, 224) kimi zaman birkaç derviş (s. 271) kimi zaman da 16 kişilik gruplar (s. 334) Kastamonu'daki bu dergahı ziyaret ediyorlardı. Fakat kutsal seyahatlerin en önemlisi hac farızası yolculuğudur.

Hac ibadeti müslümanlar için farz olmakla beraber meşakkatli ve pahalı bir ibadet olduğu için herkesin yaptığı bir ibadet değildi. Dolayısıyla hacca gidenlerin sayısı da pek fazla değildi. Hacca gidenler "*...eda-yı farıza-yı hac için canib-i Hicaz-ı mağfıret tıraza*

azîmet şud" kaydı ile yazılmakta daha sonra da bu kişinin akıbeti sonradan kaydın altına yazılmaktadır. Defterde iki yıl içinde hacca gidenlerin sayısı 40 kişidir. Hac yolculuğu ortalama 9 ay ile 12 ay arası sürüyordu. (hesaplamalar için bkz: s. 144, 300, 325...) Fakat kimi zaman hacca gidenler bir yıl daha fazladan kalabiliyorlardı. Örneğin; Merdiye Medresesi talebelerinden Câbizade el-hac Mehmed Emin 21 Cemazie'l-ahir 1253'de (M. 22 Eylül 1837) hacca gitmiş ve 12 Rebiü'l-ahir 1255 tarihinde (M. 25 Haziran 1839) geri gelmiştir (s. 300).

Hacca gidenlerin 10 kişisi vefat etmiş geri gelememiştir. Humus'ta (s. 97), Antalya'da (s. 98), Mısır'da (s. 98, 261, 299), Cidde'de (s. 143) ve Mekke-i Mükerrerme'de (s. 261) ölenler orada gömülmüşlerdir. Kimi zaman orada vefat edenlerin ölüm haberleri gecikerek ailelerine ulaşıyordu. 7 Rebiü'l-ahir 252'de (M. 22 Temmuz 1836) hacca giden Gökdere Mahallesi'nden Kösemoğlu el-hac Mustafa Efendi'nin Mekke'de öldüğünü hacılar iki yıl sonra, 1254 yılında haber vermişlerdir (s. 144).

Son olarak hiçbir sebep gösterilmeden yazılan yolculuk kayıtları vardır. Bazı kayıtlar "...li maslahatin gidip gelmek" veya "li ecli's-seyaha" denilip bırakılmıştır. Ayrıca kiracılık ve katırcılık da ulaşım sektöründeki zorunlu yolcular olarak sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Gidenlerin kaç gün için gittikleri bazen kaydediliyordu. Bu konuda dikkat çeken bir nokta, özellikle İstanbul'a gidenlerin kalış sürelerinin belirtilmiş olmasıdır. Bunun sebebi, İstanbul'a giriş çıkışın sıkı bir şekilde denetleniyor olmasıdır.⁵ Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla verilen seyahat sürelerine uyuluyordu. Ticaret için 91 günlüğüne 17 Muharrem tarihinde Kastamonu'dan ayrılan debbağ Ömeroğlu Hafız bin Mustafa 19 Rebiü'l-evvel'de İstanbul'dan dönmüştür (s. 7). İstanbul-Kastamonu yolculuğu 19-20 gün hesaplanırsa (bu hesaplama için; s. 83, 202, 203) bu kişiye yolculuktan başka oradaki işlerini takip edecek bir zaman da kalıyordu. Yolculuk sırasında seyahat etmeye mani olacak bir hastalık olursa, kişi orada bir müddet dinleniyor bu durum elindeki mürur tezkeresine işleniyordu (s. 33).

Nüfus işlemleri ile ilgili kayıtlardan birisi de doğumların işlenmesidir. Defterde bu şekilde çok sayıda doğum kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlarda da ilgi çekici veriler bulunmaktadır. Örneğin; Araplı köyünde 65 yaşındaki Sofuoğlu Ali'nin, Zekiye ismini verdikleri bir kızı olmuştur (s. 19).

Defterdeki önemli işlemlerden birisi de evlilik kayıtlarıdır. Bu kayıtlarda kim ile kimin evlendiği, hangi tarihte, hangi mahkemeden izinname alınarak nikah işleminin yapıldığı yazılmaktadır. Bir örnek olarak; "Kastamonu'da Kırkeçme mahallesinden İnceoğlu kızını nam biker-i balığı talibi Bey Çelebi mahallesinden Velioğlu Hüseyin bin Mustafa fi 25 Cemazie'l-ahir 253 [26 Eylül 1837] tarihleriyle ba-iz'inname-yi mahkeme-i Kastamonu bi büsnü'r-riza tezevviç şud." (s. 305) Defterde 185 adet evlilik kaydının varlığı düşünülürse, kadı

5 Çahirci, age., s.70.

sicillerinde yılda birkaç tane olan nikah işlemleri kayıtlarının,⁶ sicillerden çok bu defterlerde aranması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Fakat deftere hiçbir şekilde boşanma kaydı işlenmemiştir.

Nüfus işlemlerinin son grubunu da ölüm kayıtları oluşturmaktadır. Kayıtlarda, kimi zaman “*bulul-u ecel-i mevnedisiyle*” yani eceli geldiği için öldüğü belirtilmektedir. Bunun dışında veremden (s. 282), “*dik-i sadr*” (s. 169), şirpençe (s. 183) hastalıklarından birer kişi, “*huma-ya mubrike illetinden*” de iki kişi (s. 240, 284) ölmüştür, Berber Köse İbrahim’in altı yaşındaki oğlu Mehmed’i kuduz bir köpek ısırması ve çocuk bir buçuk ay sonra iki gün içinde kudurarak ölmüştür (s. 62-63). Bir başka ölüm öyküsünü ise Kastamonu’dan Çiğil karyesine misafirliğe giden Hazinedaroğlu Said yaşamıştır. Köyün önünden geçen Daday ırmağına gelen sele bakan 4 yaşındaki Mehmet ve 7 yaşındaki Hatice suya kapılıp vefat etmişlerdir. (17 Mayıs’taki bu sel olağan bir bahar taşkını olsa gerek. s. 25.) Hukuksal prosedürün defterin düzenlenmesinin dışında kaldığı bir öldürülme olayı da kayıtlarda mevcuttur (s. 150-151).

1836 yılı Eylül ayının ilk günlerinden itibaren ölümlerde ani bir yükselme görülmektedir. İlk kez 20 Cemazie’l-evvel –252- (M. 2 Eylül 1836) tarihli ölüm kayıtlarında “*matunen fevt olduğu*” [taun-vebadan öldüğü] kaydı düşülmüştür (s. 136-137). Fakat yoğun ölüm kayıtları iki gün öncesinden başlamıştır. Bu tarihten itibaren Kastamonu’da bir veba salgını yaşanmıştır. Aslında bu olaydan birkaç ay önce 13-14 Safer’de (M. 30-31 Mayıs 1836), Kastamonu’ya bağlı Kozyaka köyüne tabi Ballık Divanı’nda 17 kişi ölmüştür. Tek bir evde aynı günde 4 kişinin birden ölmesi (s. 40), bu köyaltı yerleşimde vebanın başlamış olabileceğini düşündürmektedir. 18 Cemazie’l-ahir 1252 (M. 30 Eylül 1836) gününden 18 Şaban 1253 (M. 17 Kasım 1837) tarihleri arasında 92 günlük kayıta toplam 311 kişi vebadan ölmüştür. Bu sırada Kastamonu’da vebadan günlük ölüm sayısı 1 ilâ 14 kişi arası değişmekteydi⁷

Salgının yaşandığı dönemlerde Kastamonu’ya geliş gidişler devam etmektedir. Bu çerçevede kente gelen yabancıların da vebadan öldüğü oluyordu. İran ahalisinden kehhal Abdülkerim 3 Cemazie’l-evvel 253’de (M. 5 Ağustos 1837) Kastamonu’ya gelmiş, Hacı Ömeroğlu konağında misafir olmuş ve ayın son günü “*matunen fevt olmuştur.*” (s. 311). Benzeri şekilde Alaiyeli Hasan bin Mehmed, Karadeniz tarafına giderken 7 Rebiü’l-evvel 253 (M. 11 Haziran 1837) tarihinde Tevella Hanı’na “*ruhrast*” olarak yerleşiyor (s. 233). Fakat hastalanıp bu handa kalıyor ve 18 gün sonra taundan burada vefat ediyor (s. 250). Keza, Numaniye Medresesi talebelerinden Hacı Abbaszade Ali Efendi uçaylar için çevreden erzak toplarken Taşköprü kazasında vebaya

6 Nuri Adıyeke, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat dönemi Evlilikleri”, *Pax Ottomana, Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Yeni Türkiye, Ankara, 2001, s. 122-123.

7 1836 yılında Anadolu’nun bir çok yerinde veba başlamıştı. Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850)*, (Çev: Scrap Yılmaz), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1997, s. 60, 61.

yakalanmış ve ölmüştür (s. 325).

Veba karşısındaki toplumsal tavrı incelemek şüphesiz ki bu defterden mümkün değildir⁸. Bu dönemde nüfus olayları çerçevesinde Kastamonu'dan belirgin bir kaçısa rastlanmamaktadır. Tek bir kayıt açıkça yazmasa da böyle bir kaçışı çağrıştırmaktadır. Kastamonu Akmescit Mahallesi'nden İran asıllı hekim Ali Efendi ve zevcesi Ayşe hatun ve oğlu Tahir 27 Recep 253'de (M. 27 Ekim 1837) "*li ecli't-tababe*" İskilip tarafına gitmişlerdir (s.337).

Kastamonu'da ölenler memleketlerine bildirildiği gibi bir başka yerde ölen Kastamonu defterine kayıtlı olanlar da buranın mukayyitliğine bildiriliyordu.

Ekonomik Veriler: Defterde iki çeşit ekonomik kayıt mevcuttur. Bunların biri nüfus vukuatı esas alınarak hazırlanmış verilerdir. Yukarıda örneklendiği gibi mal almak veya satmak için yolculuğa çıkanların kayıtlarından elde edilen veriler önemli bir gruptur. Bu kayıtlardan alınıp satılan malların listelerini çıkarmak mümkündür. Ayrıca, bölgenin küçük ve orta ölçekli ticaret için de bir geçiş merkezi olduğu da kayıtlardan anlaşılmaktadır. Mal satmak için kente, Yalvaç (s. 72), Manisa (s.242), Şam (s. 345) gibi kentlerden başka İran'dan da tüccarlar gelmiştir (s. 140).

Bölgedeki Yapraklı Panayırı'nın çok önemli bir hareketlilik oluşturduğu anlaşılmaktadır. Kastamonu'dan bu panayıra çok sayıda tüccar ve zanaatkarın gittiği görülmektedir. 18-23 Temmuz tarihleri arasında, Yapraklı Panayırı'na "*la ecli't-ticare*" 11 kişi, 24 Temmuz'dan 26 Temmuz'a kadar üç gün içinde ise 132 kişi gitmiştir. Bunların yoğunluktan dolayı mürur işlemleri tek kayıtlı yapılmıştır. Daha sonraki günlerde ise 8 kişi daha adı geçen panayıra gitmiştir (ss. 98-113). 13 Ağustos'tan itibaren de geri dönüşler başlamıştır (s. 123). Kayıtlardan, panayırın yaklaşık üç haftalık bir süre için olduğunu çıkarabiliriz. Ertesi yıl panayır biraz daha geç bir tarihte kurulmuştur. Bu kez Kastamonu'dan panayıra gidenlerin sayısı 15 Ağustos'ta 26 kişi, 16 Ağustos'ta 11 kişidir (s. 267-268). Bir önceki yıla göre panayırın daha sönük geçtiği düşünülebilir. Hele 1837 yılı panayırında güvenliği sağlamak için, Çorum ve Kastamonu redif askerlerinden 150 kişilik bir süvari birliğinin oluşturulduğu düşünülürse (s.276), bu panayırın güvenlikle ilgili bir sebepten dolayı sönük geçtiği düşünülebilir.⁹

Panayıra gidenler her ne kadar deftere toplu olarak yazılsalar da "*yedlerine ayrı ayrı mürur tezkeresi natık olduğu*" (s. 267) özellikle belirtilmiştir. Yine bu kayıtlarda müslümanlarla birlikte çok sayıda gayrimüslimin de bu panayıra katıldıkları anlaşılmaktadır.

İkinci tür ekonomik veriler, doğrudan bu amaca yönelik kayıtlardır. Defterde gün

⁸ Bu konuda bkz: Panzac, *age.*, s.147 vd.

⁹ Panayırlar için bkz: Ömer Şen, *Osmanlı Panayırları, (18. 19. Yüzyıl)*, Eren Yay. İstanbul, 1996. Özellikle güvenlikle ilgili, s. 100 vd.

gün Kastamonu pazarlarına gelen malların miktarları yazılmıştır. 10 ve 11 Zil-hicce 252 (M. 18-19 Mart 1837) günlerinde bayram olduğu için pazarlara mal gelmemiştir (s.174-175). Bunun dışındaki 338 günde Kastamonu pazarlarına gelen toplam mallar şöyledir.

1-Kapan-ı Dakik Hanı'na gelen mallar; dakik 11963 yük, tuz 2353 yük.

2-Şair Pazarı'na gelen mallar; şair 3245 kile, siyez 66 kile, fiy 5 kile.

3-Kapan-ı Penbe Hanı'na gelen mallar; penbe 617 yük, demir 358 yük, pirinç 189 yük, üzüm 121 yük, leblebi 46 yük, pekmez 45 yük, sabun 34 yük, fındık 20 yük, sade yağı 5 yük, bezir yağı 5 yük, boya 5 yük, nohut 5 yük, bal 5 yük, peynir 2 yük, incir 2 yük, mercimek 1 yük.

4-Han-ı Cedid'e gelen mallar; kahve 67 yük, limon 1yük.

5-Yanık Han'a gelen mallar; duhan 14 yük. Buradan bu hanların sektörel ihtisaslaşması da hemen anlaşılmaktadır.

Günlük hayata dair diğer kayıtlar: Bu konuda çok çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. Kayıtların bir kısmı askeri konularla ilgilidir. Bunların bazıları askerlerin, rahatsızlık veya ihtiyarlıklarından dolayı askerlikten tamamen ayrıldıkları için düşülen kayıtlardır. (Bu konuda örnekler sayılamayacak kadar çoktur. s. 12, 15, 28, 79, 80, 346...) Bu kayıtların incelenmesinden, askerliğin sonlanması ile ilgili istatistiksel veriler elde etmek mümkündür. Askeri açıdan bir başka konu ise Kastamonu'da oluşturulan redif taburu ile ilgili bilgilerdir.

"*Asakir-i muntazama-i şahane kaymakamlarından Devletlü Osman Bey*" redif taburunun kurulması ve talimi için görevli olarak Kastamonu'ya gelmiş (s. 66) ve redif taburu eğitimine başlamıştır. Yapılan eğitim çalışmaları de kayda giriyordu. (s. 94-95, 103, 114, 117, 122, 158, 221) 15 Rebiü'l-ahir 252'de (M. 30 Temmuz 1836) cümle ahali, mütesellim, kaymakam ve ileri gelenlerin önünde büyük bir talim gösterisi yapılmıştır (s. 114-115). Redif taburunun silah ve malzemeleri İstanbul'dan gönderiliyordu (s. 226). Redif taburu ile ilgili son kayıt 18 Cemazie'l-evvel 252 (M. 31 Ağustos 1836) tarihinde Kastamonu, İsmail Mahallesi'nde Hasan Celilzade bahçesinde kışla inşası yapımına karar verilmiş olmasıdır. Ahali, kadı, âlimler, imamlar, hatipler, şeyhler, memleketin ileri gelenleri büyük ve küçükleri buraya toplanmışlar ve mimar halifesi, marangozlar, taş ustaları, ameceler ve bütün görevlilerin hazır olduğu bir şekilde kışlanın temeli atılmış ve inşasına başlanmıştır. (s. 132-133).

Günlük hayat detaylarından biri, defterde ilginç bir ihtida kaydı bulunmaktadır. 15 Recep 1253'te (M. 15 Ekim 1837) Fransız tebaasından yirmi beş yaşlarındaki doktor Barteleme Valiz, Fransız pasaportu ve merkezden aldığı mürur tezkeresiyle Samsun'a giderken Küretünnühas kazasında misafir olmuştur. Bu sırada kendisi Müslüman olmak istemiş ve bu amaçla Kastamonu'ya gelmiştir. Kastamonu'da müftü ile birlikte

mahkemeye başvurmuş ve kelime-yi şahadet getirerek Müslüman olmuştur. İsmi Abdullah mahlası da Necati “*tesmiye olunup*” tescil olunmuştur (s. 324).

Gündelik hayatın başka detaylarına ait bilgiler de deftere işleniyordu. Örneğin; 5 Rebiü'l-evvel 252'de (M. 20 Haziran 1836) İsfendiyar Bey Mahallesi'nde Çolak Mustafa'nın evinde gece saat altı sıralarında kaza ile yangın başlamış ve Kastamonu mütesellimi Abdurrahman Ağa'nın kapı halkının yoğun gayretleri sonunda alevler başka bir yere sıçramadan söndürülebilmiştir (s. 168). Başka bir kayıttta da Kastamonu'da Kadiri Hankahı bitişiğindeki Cami-i Şerif'in yandığı, daha sonra da emr-i hümayunla tamir edildiği belirtilmektedir. Bu cami şadırvanına, Topçuoğlu Camisi önündeki sudan getirildiği de anlaşılmaktadır (s. 57).

Defterde kutsal günlerle ilgili kayıtlar da yazılmıştır. 10 Zi'l-hicce 252'de (M. 18 Mart 1837) Kurban Bayramı olduğu belirtilmiştir (s. 173-174). 12 Rebiü'l-evvel 1253 günün de (M. 16 Haziran 1837) Mevlüt Kandili olduğu kaydedilerek, cami, mescit ve tekkelerde peygamber ve sultan adına dualar okunduğu yazılmıştır (s. 238).

Yukarıda farklı yerlerde verilen kayıtlardan, kadılık değişimi, hastalıklar, yol mesafe tespitleri, pazara gelen malların mevsimsel dağılımları gibi yüzlerce bilgi tespit etmek mümkündür. Sorulacak farklı sorular şüphesiz yeni bakışlar da doğurabilecektir.

Kastamonu Jurnal Defteri'nin yayımında uygulanan kimi teknik hususlar için de bir iki şey söylemek gerekir. Bu tür yayınlardaki en önemli sorunlardan birisi yer ve kişi isimlerinin okunmasıdır. Küçük yerleşimler ve özellikle gayrimüslimlerin isimlerinin okunması sorunlar oluşturmuştur. Şüpheli olan okunuşların yanına “?” konulmuş hiç okunamayan isimlerin yerine “_____” konulmuştur. Bununla birlikte, metnin tıpkı basımının arkada verilmiş olması yeni okuma girişimlerine olanak vermektedir.

Bu yararlı yayında, benzer çalışmalarda belki de kaçınılmaz kimi tarihleme hatalarına rastlamaktayız. Bir kısmının basım hatası veya küçük dikkatsizlikler olabileceğini düşündüğümüz (s. 124, 2 değil 22 Rebiü'l-ahir olacaktır; s. 250, 23 değil 26 Rebiü'l-evvel olacaktır; s. 267, 12 değil 13 Cemazie'l-evvel olacaktır; s. 270, 13 değil 16 Cemazie'l-evvel; s. 159'daki tarih de 3 Şaban değil 3 Ramazan olacaktır) tarih hatalarının yanısıra, kimi zaman yanlış okumadan kaynaklanan hatalar da yapılmıştır. Sayfa 169 ve 170'te “RA” Zilkade olarak okunmuştur. Halbuki bu harfler diğer sayfalarda okunduğu üzere Rebiü'l-evvel olarak okunmalıdır. Şüphesiz ki bu küçük hatalar ne kitabın kullanılmasında sorun oluşturmakta ne de onun değerine halel getirmektedir.

Sonuç olarak, bu yayanla XIX. yüzyıl Osmanlı tarihi için yepyeni bir kaynak ortaya çıkmıştır. Emeği geçen ve katkısı olan herkese teşekkür borçluyuz. Umudumuz, Osmanlı tarihi için böylesi yeni temel kaynakların bulunup bilim dünyasına kazandırılmasıdır.

Abstract

This is a review of the scholarly edition of one of the rare Ottoman archival documents known as *Jurnal Defteri*, published in 1998 by the State Archives of Turkey, and a brief analysis of its content within the context of 19th century Ottoman social life in the Anatolian province of Kastamonu. It also emphasizes the importance of the publication of similar rare sources and points to certain technical characteristics of such publications.

Keywords

Ottoman, Kastamonu, Jurnal Defteri